

TÓSZEGI ZSUZSANNA

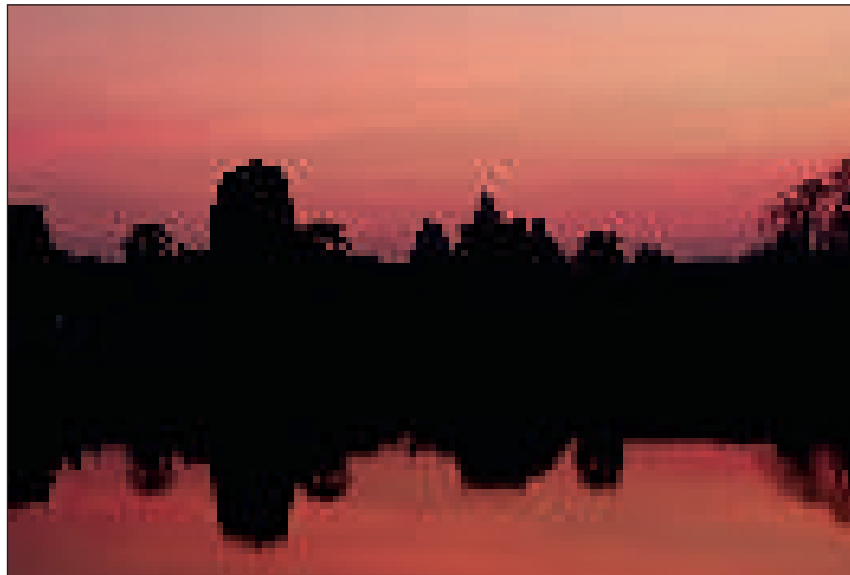
Kőbe vésett múlt – Angkor

Második rész

A látogatók nagy többsége úgy tekint Angkorra, mint egy letűnt civilizáció fennmaradt emlékére, amelyet az európaiaknak kellett felfedezniük és kiszabadítaniuk a dzsungel szorításából. Ez a kép azonban több tekintetben hamis. A kambodzsaiak számára Angkor a khmer kultúra kontinuitásának bizonyítéka, nemzeti identitásuk fontos része, erőteljes spirituális és társadalmi értékek hordozója és – nem utolsósorban – fontos nemzeti jelkép: Kambodzsza zászlajában a főtemplom, Angkorvat tornyai láthatók.

Európába először a XVI. század folyamán jutott el a hír a hatalmas fallal körbevett csodálatos városról, Angkorthomról. Az akkor ott járt portugál misszionáriusokat később sokan követték, köztük *Charles-Émile Bouillevaux*, aki 1857-ben tette közzé tudósítását a dzsungelben rejtőző épületekről. [1] Híradása alapján jutott el néhány évvel később a természettudományos képzettségű és jól rajzoló *Henri Mouhot* Angkorba. Az Indokínában töltött három éve alatt Mouhot jelentős ornitológiai és zoológiai eredményeket ért el, ez irányú felfedezéseinel azonban lényegesen nagyobb figyelmet keltett az a beszámoló, amelyet angkori tartózkodásáról tett közzé egy folyóiratban. A kiváló tudós mindössze 35 éves volt, amikor elhunyt maláriában; sírja a laoszi *Luang Prabang* városától 10 kilométernyire található. Henri Mouhot 1858–1860 közötti expedíciójáról összeállított posztumusz könyve *Voyage dans les royaumes de Siam, de Cambodge, de Laos et autres parties centrales de l'Indochine* címmel jelent meg 1863-ban. [2]

A Mekong folyó vidékére irányuló első tudományos expedíciót a franciák szervezték meg 1866–1868 között. Az angkori terület módszeres feltárását is magába foglaló útra magukkal vitték a kitűnő rajzoló hírében álló *Louis Delaporte*-ot, aki a *Voyage au Cambodge* címmel 1880-ban megjelent könyvében tette közzé kambodzsai élményeit. Delaporte el volt ragadtatva a khmer műkincsek szépségétől, gazdagságától, olyannyira, hogy összegyűjtött és Párizsba szállított számos szobrot, reliefet, épületemelet, ahol az 1878. évi vilákiállításán, a *Trocadero*-ban mutatta be az addig Európában teljesen ismeretlen khmer művészet remekeit. Tervei szerint a vilákiállítás után egy újonnan létrehozandó indokínai múzeumba kerültek volna át



Ezért a látványért ezrek zarándokolnak naponta Angkorvathoz

a khmer műalkotások, amelyeket azonban csak 70 év múltán láthatott újra a nagyközönség. [3] A párizsi *Guimet* Múzeumban 2013-ban rendezték meg azt a nagyszabású kiállítást, amelyen frissen restaurálva mutatták be az Angkorból származó remekműveket.

Kambodzsza a XX. században

Kambodzsza népe nemcsak a régmúltban, hanem a XX. században is nagyon sokat szenvedett. A külföldi hatalmakkal szemben 1953-ban nyerte el függetlenségét. A 70-es évek elején – egy államcsínyt követően – nemzeti ellenállási mozgalom vette kezdetét, amelynek egyik következményeként a vietnami harcosokat üldöző amerikai csapatok megtámadták az országot. Az amerikai bombázás megerősítette a vörös khmerek mozgalmát, akik 1975-ben kikiáltották a *Demokratikus Kambodzsza* nevű államot.

Az ország legtragikusabb, legvéresebb korszaka a vörös khmerek nevéhez fűződik. Rémuralmuk alatt a *Pol Pot* irányította hóhérok az összes tanárt, szerzetest, értelmiségit legyilkolták: minimum 1 millió embert öltek meg, de egyes becslések szerint a teljes lakosság 30%-a, 2,5 milliónyian váltak a vérengzések áldozatává. A pol potisták fölszámolták a magántulajdont,

eltörölték a pénzt és vele együtt a szabad piacot, megsemmisítették a városi életformát. A vörös khmerek rémuralma négy évig tartott; a vietnamiak 1979-ben úzték el a szélsőbaloldali rezsimet. A hegyekbe visszaszorult vörös khmerekkel még egy évtizedig tartott a gerillaharc, majd 1989-ben a vietnami csapatok elhagyták az országot. Néhány évvel később lezajlottak az első szabad választások. Kambodzsza 1993 óta élvezzi a valódi függetlenséget; államformája alkotmányos monarchia.

Angkor az ENSZ békefenntartóinak felügyelete alatt álló időszakban, 1992-ben került föl az UNESCO világörökségi listájára; 2004-ig a veszélyeztetett helyszínek között tartották számon.

Az angkori romváros feltárásának, védelmének, állagmegóvásának és a kapcsolódó turisztikai fejlesztéseknek a felügyeletét az 1995-ben alapított szervezet, az *APSARA* (*Authority for the Protection of the Site and Management of the Region of Angkor*) látja el.

Adatok a világ idegenforgalmáról

A *Turisztikai Világszervezet* (*World Tourism Organisation, WTO*) szerint 1990 és 2002 között a *külföldről beutazó turisták* száma 457,3 millió főről 714,6 millió före emelkedett. A 2000-es évek válságából



Úszó lakóház a Tonlé Szap vizén (A szerző felvételei)

való kilábalás után, 2015-ben már 1 milliárd 184 millió külföldről érkező turistát regisztráltak – ez 25 év alatt két és félszeres növekedést jelent. A turisták 2015-ben 1232 milliárd dollárt költöttek a felkeresett országokban.

Az egyes régiók közül a legtöbb utas (51%) Európába érkezik, ezt követi Ázsia és Óceánia 24%-kal, a sorban a harmadik Észak- és Dél-Amerika 16%-kal. Számárányukhoz képest a turisták Európában kevesebbet (36%-ot) költenek – ez az arány Ázsia és Óceánia országaiban 34%, Amerikában pedig 23%. A nemzetközi utasforgalom Ázsia és Óceánia területén növekszik a legnagyobb ütemben. [4]

A turizmus társadalmi-gazdasági hatása Kambodzsában

A *World Travel & Tourism Council* közleménye szerint 2014-ben a turizmus GDP-hez való közvetlen hozzájárulása 13,5%, teljes hozzájárulása pedig 29,9% volt. [5] Az utóbbi néhány évben a turizmus vált az ország gazdaságának húzóágazatává, átvéve a ruházati ipar korábbi vezető szerepét. Míg ez utóbbiban mintegy 600 ezer, addig a turizmusban 500 ezer ember dolgozik.

Annak ellenére, hogy Kambodzsa gazdasági teljesítménye évi 8%-kal növekszik, az ország továbbra is Ázsia legszegényebb országai közé tartozik. Az *Ázsiai Fejlesztési Bank* közleménye szerint 2012-ben Kambodzsa lakosságának 41%-a napi két USA dollárnál kevesebb jövedelemből élt. A Sziem Reap-i régió az ország legszegényebb vidékei közé tartozik. [6]

A *World Factbook* legfrissebb adatai a következők: 2,66 millió ember tengeti az életét napi 1,20 dollárnál kevesebb jövedelemből; az 5 évesnél fiatalabb gyermekek 37%-a krónikus alultápláltságtól szenved. Az ország kilátásai aggodalomra adnak okot, főként a mindent átható korrupció, a rendelkezésre álló humán erő-

források elégtelen volta és a jövedelmek egyenlőtlen eloszlása miatt. A lakosság fele 25 év alatti, de az oktatás hiányossága miatt a fiatalok nem rendelkeznek a munkavállaláshoz szükséges képességekkel – különösen az ország infrastrukturális szempontból hátrányban lévő területein. [7]

A szent helyek kiárusítása

1994-ben 133 ezer turista érkezett az országba – közülük 8 ezren váltottak jegyet Angkorba, ahol négy évvel később csaknem 41 ezer, 1999-ben pedig 100 ezer belépőjegyet adtak el. [8] Az ezredforduló után gyors emelkedés tapasztalható: a WTO adatai szerint 2010 és 2014 között 57%-kal nőtt a Kambodzsába beutazó turisták létszáma. [9] Angkorban 2008-ban 850 ezren, 2015-ben viszont már 2,1 millióan vásároltak belépőt [10] – tehát két évtized alatt tizenhatszorosa nőtt a látogatók száma: ez több mint nyolcszorosa a világturizmus növekedési ütemének.

2016 első két hónapjában 493 854 kül-

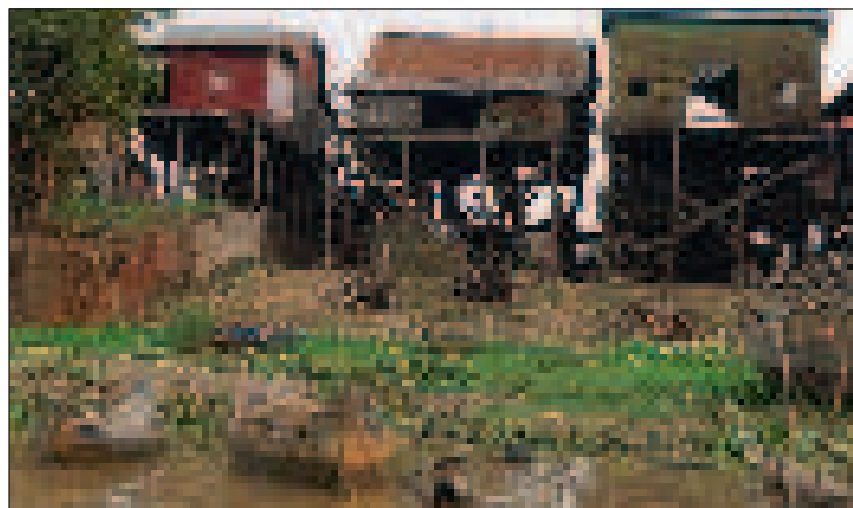
földi turista látogatott el legalább egy napra Angkorba. A hatóságoknak azért állnak pontos adatok a rendelkezésükre, mert a templomokat kizárólag fényképes látogatójeggyel lehet megtekinteni. E két hónap alatt a belépőjegyekből származó bevétel 14,3 millió dollár volt. [11]

A turisztikai szempontból fontos infrastruktúra kiépítése gyors ütemben halad: az Angkor közvetlen szomszédságában fekvő Sziem Reap városában 2015 tavaszáig 144 szálloda és 220 vendégház épült, amelyek összes kapacitása csaknem 15 ezer szoba. [12]

Az adatok ugyan imponálóak, de a rohamos növekedés hatása sok szempontból nem mondható pozitívnak. *Tim Winter*, a *Manchesteri Egyetem* kutatója, az angkori civilizáció elkötelezett híve hívta föl a figyelmet az UNESCO 1996-ban összeállított, *Angkor: Past, Present and Future* című jelentésében olvasható megállapításokra. A turizmus kártétele sokkal gyorsabb és jelentősebb a khmer kulturális örökség számára, mint a valahai megszállók és a mai fosztogatók okozta károk összesen. A szabályozatlan kereskedelmi csatornák jelentősen megkönnyítik Angkor „kiárusítását”. A khmer kulturális örökség kizsákmányolásából származó haszon a kiválasztottak magánvagyonát gyarapítja – az ország korántsem profitál annyit a bevételekből, mint amennyit lehetne. [13]

Komoly kritikákkal illetik az ország kormányát amiatt, hogy a belépőjegyekből képződő, sokmillió dolláros bevétel – amely 2015-ben elérte a 60 millió dollárt – egy kormányközeli üzletember zsebébe kerül, aki a hatalmas profitból roppant keveset áldoz Angkor állammegővására, konzerválására. A látogatói létszámnövekedés generálta gazdasági fellendülésből is nagyon kevesen profitálnak.

Cölöpökön álló kalyibák a Tonlé Szap partján





Már kora reggel özönlenek a turisták Angkorvatba
(Garami Ágnes felvétele)

Amióta 1992-ben Angkor fölkerült a világörökségi listára, Sziem Reap tartomány gazdasági jellege gyökeresen megváltozott: az évezredes múlttal bíró mezőgazdasági termelés vezető helyét – hihetetlen gyorsan, alig két évtized alatt – a szolgáltatóipar vette át. A változások drámai méretekben zajlanak.

A szállodaépítkezések, majd az új hotelek működtetése, a vendéglátás rengeteg új munkaerőt igényel, és nemcsak az alantasabb feladatokra: a turisták közvetlen kiszolgálását ellátó, magasabban kvalifikált, nyelvtudást igénylő munkakörökbe is egyre több ember kell. Mindennek következtében a térségbe jelentős bevándorlási hullám indult meg. A számtalan új munkahely a lakosság egy részének segít kitörni a mélyszegénységből.

A turizmus által generált folyamat azonban ellentmondásokkal terhelt: legalább annyi határozottan pozitív, mint amennyi erősen negatív hatást vált ki a társadalmi-gazdasági környezetből. Az idegenforgalomból származó, közvetett vagy közvetlen bevételeknek köszönhetően a tartomány lakosságának mintegy fele ma már jóval magasabb életszínvonalon él, mint az országos átlag. A tudás és kompetencia híján lévő, és ezért a javadalmakból nem részesülő lakosok azonban sokkal erőteljesebben élik át saját szegénységüket az odalátogató külföldiek gazdagságának és a turizmusból élő honfitársaik gyarapodásának láttán.

További óriási – és egyre növekvő – gondot jelent, hogy a gyorsan bővülő szállodai kapacitások a szűkös vízkészlet mind nagyobb hányadát veszik el a mezőgazdaság elől. Ahol fél évig egy csepp eső sem esik, ott katasztrófát idéz elő, ha a monszun beállta előtt elfogy a tározókból az életet

jelentő víz. Súlyosbítja a helyzetet, hogy turisztikai szempontból éppen a száraz évszak az erős: a vendégek túlnyomó része az esőmentes hónapokban érkezik, és a szállodában elvárja az otthon megszokott, korlátlan mennyiségű vízhasználatot.

A jobb szállodák vendége feszített víztükrű, kristálytisza úszómedencében üdülhet föl, aztán magára vessen, ha a kiáltó ellentétek okán szíven üti a „Tonlé Szap úszófalvainak megtekintése” címen meghirdetett program. Ahogy már szólunk róla, az ország boldogulásának egyik főszereplője a Tonlé Szap, amelynek vízszintje a száraz évszakban jelentősen csökken, az esős évszakban pedig több méterrel megemelkedik. Olvasva ezt az információt, magától értetődőnek tartjuk, és nem feltétlenül gondolkodunk el azon, hogy a tóparton élő lakosság vajon hogyan kezeli a 8–10 méter magas vízszintkülönbséget? A legegyszerűbb megoldás, ha cölöpökre építik a házakat – gondolnánk. És lám: valóban cölöpökre épült hajlékokat lehet látni a Tonlé Szap partján – bár ezeket erős túlzás házaknak nevezni.

Közeledve a tóhoz, már messziről orrba veri az embert a poshadó víz mindent átható szaga, amely a vízparton szinte elviselhetlenné válik. Az alacsony vízállás miatt a turistákat szállító,

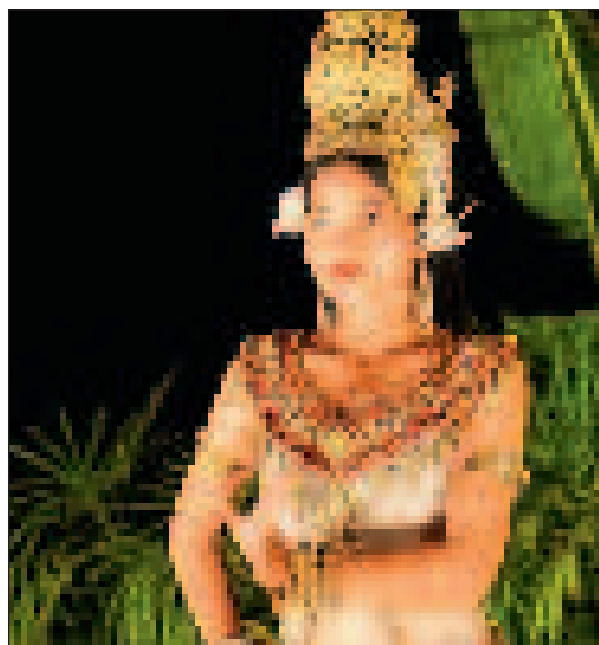
rozoga lélekvesztő itt-ott megfeneklik. Sokáig tart, amíg sikerül elindulni, és a víznövényekkel sűrűn benőtt, keskeny csatornán keresztül a hajó kijut a tó nyíltabb részeire. A csatorna két oldalán az ordító nyomor látható jelei úgy zuhannak a jól szituált turistákra, hogy a szavuk eláll. Hogyan élhetnek itt az emberek?! Csak ez a kérdés zakatol a fejekben, miközben csodálkozva nézik a didbáb oszlopok tetején billegő kalyibákat, amelyekről nehéz elhinni, hogy egy erősebb szél el nem viszi őket. Honnan nyerik az ivóvizet, hol mosnak, hogyan tisztálkodnak az itt élők, és vajon mit gondolhatnak az őket folytató fotózó, videózó külföldiekről?

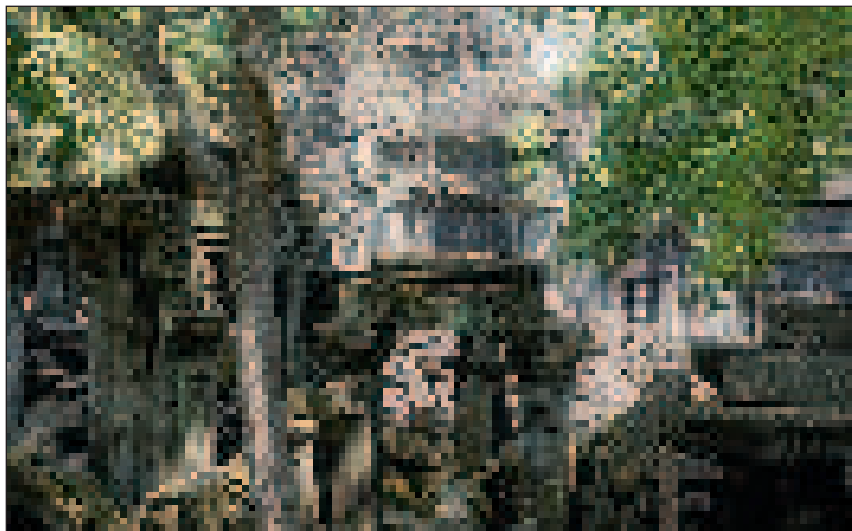
„A turizmus kétélű fegyver”

Az APSARA turisztikai igazgatója 2000-ben a következő célokat fogalmazta meg: a Kambodzsába irányuló idegenforgalmat át kell alakítani kulturális turizmussá. Erőteljesen emelni kell a kulturális turizmussal összefüggő szolgáltatások színvonalát annak érdekében, hogy elkerüljék a nemkívánatos tömegturizmust. [14] A helyzet azóta nem egészen ebbe az irányba változott.

Nincs könnyű helyzetben a kambodzsai kormányzat, amikor egyensúlyi helyzetre törekszik az örökség védelme, illetve Angkor piaci hasznosítása között. A rohamosan növekvő turistaáradat főként a legismertebb helyekre zúdul: *Phnom Bakenget* például naplemente idején több ezren lepik el. Az idegenek semmire sem ügyelve taposnak a feliratos köveken. „*Ez a hely a X. században tökéletes alkotás volt, amely matematikai és vallási*

Mai táncosnő korabeli viseletben



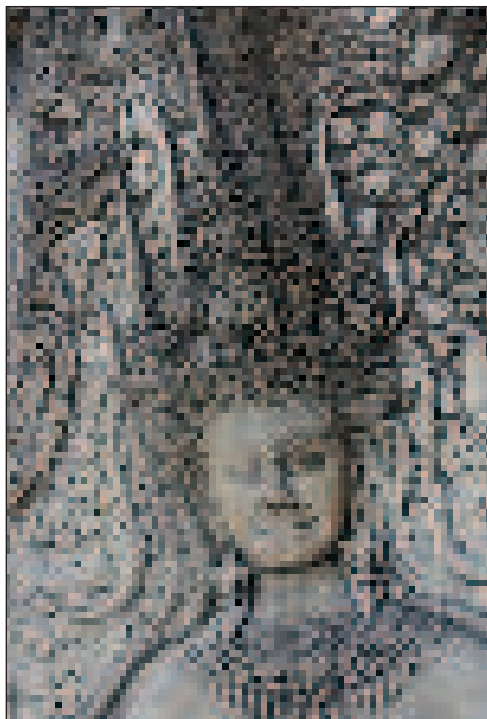


Beng Mealea romjai

harmóniát tükrözött, és ahová a király és a szerzetesek imádkozni jöttek. Ma azonban nézzünk csak rá. Nem arra tervezték, hogy sok ezer ember egyszerre tartózkodjon benne. A turizmus kétélű fegyver. Azt szeretnénk, ha mindenki felismerné Angkor templomainak fontosságát, de nem így...” – nyilatkozta John H. Stubbs, a World Monuments Fund alelnöke. [15]

Végezetül ejtsünk néhány szót a részben Angkorban forgatott *Tomb raider* című filmről, amelyről nehéz azt állítani, hogy egyértelmű előnyt jelent a világörökségi helyszín számára. A megfilmesített számítógépes játék főhőse, a XXI. század „szu-

Ókori táncosnő portréja



pernője” azt a feladatot kapja, hogy a világ négy tájáról – köztük Angkorból – gyűjtsön össze különleges értékű műkincseket. A film bizonyos jeleneteit az angkori területen található, romjaiban meghagyott *Ta Prohm* templomban forgatták, ahová 30 kamionnal szállították a különböző kellékeket. A hatóságok azon aggódtak, hogy a filmesek, statiszták és segítők majd kárt tesznek a romokban, de ez szerencsére, akkor nem következett be. Nem így később. Ahogy a már idézett kutató, *Tim Winter* rámutat, a hollywoodi szemlélet sokkal többet ártott azóta Angkornak, mint amennyit 2001-ben a *Paramount Pictures* által fizetett dollárok jelentettek. A sztori miatt a Tomb raider rajongók szemében a magasrendű, ősi khmer civilizáció mindössze annyi értéket képvisel, hogy azt – a helyéről kiragadva – érdemes elrabolni. Sem a film, sem a számítógépes játék nem segíti az évezredes khmer kultúra megértését; a Tomb raider pusztá diszletté degradálja, és nem tiszteletre méltó, ősi, szent helyként mutatja be templomvárost. *Tim Winter* idézi egy kambodzsai néző véleményét: *először kellették életre Angkort a világ számára láthatóan, hogy aztán röggvest le is rombolják.* [16]

Szerencsére sokan vannak, akik a khmer civilizáció remekeiben nem a távol-keleti Disneyland megvalósításának lehetőségét, hanem a szervezsen fejlődő kulturális örökség egyik fontos állomását látják, amelynek megővésére jelentős anyagi erőket kell mozgósítani. Kambodzsza összes bevételének egyharmada a külföldi kormányok és szervezetek támogatásából származik.

Irodalom

- [1] Bouillevaux könyvének címe: *Travel in Indochina 1848–1846, The Annam and Cambodia* <http://www.cambodiasite.nl/angkorwateng.htm>
- [2] A könyv digitalizált változata a francia nemzeti könyvtár honlapján elérhető: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1025086s>
- [3] Abandoned casts of Angkor Wat treasures to be on show in Paris. In: *The Hindu*. September 3, 2013. <http://www.thehindu.com/todays-paper/tp-in-school/abandoned-casts-of-angkor-wat-treasures-to-be-on-show-in-paris/article5086736.ece>
- [4] International tourist arrivals up 4% reach a record 1.2 billion in 2015. Press release, 2016. január 18. <http://media.unwto.org/press-release/2016-01-18/international-tourist-arrivals-4-reach-record-12-billion-2015>
- [5] Travel & Tourism. Economic impact 2015. Cambodia. <http://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/cambodia2015.pdf>
- [6] Cambodia Country Poverty Analysis 2014. Asian Development Bank. <http://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/151706/cambodia-country-poverty-analysis-2014.pdf>
- [7] The World Factbook. Cambodia. [Last updated on June 16, 2016] <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cb.html>
- [8] Winter, Tim: *Remapping Angkor*; from Landscape to Tourist(s). In: *Post-Conflict Heritage, Postcolonial Tourism*. Routledge, 2007. 68.o.
- [9] Cambodia: Country-specific: Basic indicators (Compendium) 2010-2014 (01.2016) <http://www.e-unwto.org/doi/abs/10.5555/unwto/tfb0116010020102014201601>
- [10] Chandara, Sor: Angkor visitor numbers flat in 2015. In: *The Phnom Penh Post*, 6 Január 2016. <http://www.phnompenhpost.com/business/angkor-visitor-numbers-flat-2015>
- [11] Angkor gets half a million tourists in two months. In: *Business Standard*, March 4, 2016. http://www.business-standard.com/article/news-ians/angkor-gets-half-a-million-tourists-in-two-months-1z16030401372_1.html
- [12] Kingdom of Cambodia, Ministry of Tourism – Hotel/Guest houses list for May 2015 <http://siemreaptourism.gov.kh/statistics/hotels>
- [13] Winter, Tim (2007) 72.o.
- [14] Winter, Tim (2007) 74.o.
- [15] Modern turizmus fenyegeti az ősi templomokat. In: *Múlt-kor*, 2007. február 22. <http://multkor.hu/cikk.php?id=16527&pIdx=1&print=1>
- [16] Winter, Tim: Tomb raiding Angkor: a clash of cultures. In: *Indonesia and the Malay World, Vol. 31, No. 89, March 2003* https://www.researchgate.net/publication/232975343_Tomb_Raiding_Angkor_A_clash_of_cultures